

A HATÁRNEVEK ÉS KÖZNEVEK VISZONYÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Írta: INCZEFI GÉZA

Az elméleti névtudomány kutatói újabban e tudományág területének elhatárolására, a neveknek a köznevektől eltérő sajátosságainak feltárására törekednek. Ez annak a következménye, hogy a mind jobban fejlődő és terebélyesedő névtudományban (különösen annak egyik ágában, a toponimiában) már az anyag számbavétele során olyan elméleti kérdések vetődnek fel, amelyek tisztázása nélkül továbbhaladás aligha lehetséges, hiszen ezek a gyűjtőmunkát is meghatározzák. Már a gyűjtőnek tudnia kell ugyanis, hogy mi a név, mi különbözteti meg a neveket (különösen a határneveket) a szavaktól funkciójuk és alakjuk tekintetében egyaránt. Egy másik alapvető tennivaló annak a meghatározása, hogy mi a jelentés szerepe a lokalizálásban.

Általában a neveknek a szavaktól való elhatárolásáról, illetőleg sajátos jegyeinek meghatározásáról számos hazai és külföldi kutató nyilatkozott. Ebből néhány alapvető megállapítást mutatunk be, majd szűkebb területünkre, a határnevekre való érvényüket mérlegeljük tapasztalatunk alapján. Erre leginkább az készlet, hogy a határnevek állanak legközelebb a köznevekhez, és ezért határesetek vizsgálatára nagyon alkalmasak; továbbá a kutatók csak elvétve vizsgálták ebből a szempontból neveinknek ezt a csoportját. A tulajdonnevek általános jegyeinek a földrajzi nevek e rétegében, a határnevekben való vizsgálata ezen a szűkebb területen jobban konkretizálódik, a határneveknek a köznevektől való elkülönítését pedig úgy vélem biztos alapra helyezni, hogy hosszú időn át megfigyelést végeztem a nevek használói (alkotói) körében ebben a vonatkozásban, és így tapasztalatomra alapozva végezhettem elemzésemet. Ezenkívül a nyelvterület több vidékéről származó gyűjteményeket felhasználva a név jelentéstartalma és a jelölt táj viszonya alapján részletesebb tipológia bemutatására vállalkozom. Továbbá a nevek alaki zártságát is megvizsgálom, amelyet néha a földrajzi nevek ismérvének tartanak, és a gyűjteményeinkben található típusokból a zártsági fokozatok egész sorát mutatom be.

1. A földrajzi nevek és köznevek viszonyával kapcsolatban E. EICHLER [1] úgy foglalja össze az eddigi elkülönítő kutatás eredményeit: „Von einer scharfen Trennung kann keine Rede sein, weil es zwischen beiden Bereichen ständige Übergänge gibt”. Eichlernek ebben a megfogalmazásában a lényeg megtalálható, és a határnevek dolgában annak a megállapítására készlet, hogy a tulajdonnévvé válás állandó folyamatában a legfőbb a funkcióváltozás (általánosítóból identifikáló), amelynek megtörténte már teljes értékű tulajdonnevet eredményez. Határneveink e folyamat sodrában állandóan keletkeznek és alakulnak, és ezért érthető, hogy a klasszikusnak tartott más tulajdonnévi karakterisztikumok (jelentésbeliek és alakiai) egyes névesoportoknál hiányoznak.

A „másodlagos” karakterisztikumok közül a tulajdonnevek jelentésének mibenléte foglalkoztatta sokat a kutatókat. Akadémiai nyelvtanunk érinti ezt a kérdést, amidőn arra utal, hogy a tulajdonnév és a köznév határa nem éles jelentéstani

szempontól, és néhány földrajzi nevet hoz fel példának arra, hogy a *Gellérthegy* típusú névben a köznévi utótagnak köznévi értelmű jelentéstartalma („jelentéspulzusa”) van [2]. MARTINKÓ ANDRÁS „A tulajdonnév jelentéstanához” [3] című dolgozatában úgy nyilatkozott, hogy a tulajdonnév „egy térben és időben meghatározott egyedi dologra vonatkozó tapasztalatok összege”, és a név jelentéstartalmának az identifikációban sajátos szerepe van. A tulajdonnév az egyedi dologra való utaláskor „figyelmén kívül hagyhatja a köznévi jelekben megrögzött jelentés—dolog vonatkozásokat”, hiszen a név így is teljesítheti legfőbb szerepét, az azonosítást. Továbbá arról szól, hogy ha a név tartalma homályos vagy ismeretlen, akkor az identifikáció túlsúlyba kerülhet, vagyis a név jelentéstartalom-felidéző szerepének halványulásával a név egyetlen funkciójává válik. A határneveknek bizonyos szélső eseteire is gondolva (pl. *Tó*, amely ma is tavat jelöl) csak helyesíthető az a megfogalmazás, amely a név valóságvonatkozású jelentéstartalmát nem tekinti az identifikáció (itt lokalizáció) akadályának. Azonban olyan téves felfogással is találkozunk, amely a jelentéstartalmat általában ilyennek minősíti. Ebben a gondolkörben nyilatkozott V. J. TOPOROV [4], és a nevek etimologizálható voltát szembeállítja megnevező funkciójával: „minden etimologizálható név gyengébb megnevező funkciót tölt be, mint a nem etimologizálható”. Régen általában a tulajdonnevekre vonatkoztatva közkeletű volt az a felfogás, hogy a jelentéstartalomnak nincsen szerepe a kijelölő funkcióban [5], és ennek igazolására extrém személynévi példát szoktak felhozni: a *Kiss* családnév említésekor nem is gondolunk a *kis* köznévi fogalmi tartalmára. E felfogásnak a határnevekre való érvénye nem fogadható el, mert tapasztalatom szerint a határnevek jelentése (még ha nem valóságvonatkozású is) éppen ellenkezőleg segíti a „nevező” (itt lokalizáló) funkciót, amint ezt később kifejtem. A tulajdonnevek jelentéstartalmának kérdését boncolva BALÁZS JÁNOS a földrajzi nevekre vonatkoztatva is kimondja [6], hogy feltétlenül konnotatívak, hiszen a *Bodrog* mint folyónév sajátos tulajdonságokkal rendelkező folyót (és nem egyebet) jelöl, de a tulajdonnevek jelentése szerinte más természetű, mint a köznevéké. Elsődlegesen egyedet jelölnek ugyan, de mint egy onomasztikai rendszer tagjai csoportelsők is lehetnek (*Gellérthegy*, *Rákospatak*, *Fekete-tenger*). E. EICHLER általában a tulajdonnevek jelentéstartalmáról az általános véleményt így foglalja össze: „es wurde gesagt, sie seien reduziert” [7]. Ezek a megállapítások a dolog természetéből következően nagyon általánosak, a valóságvonatkozású határneveket kevésbé veszik figyelembe, éppen ezért nem tartom fölöslegesnek annak vizsgálatát, hogy mit is jelent ez a más természetű vagy redukált jelentéstartalom, és mi a jelentés szerepe a lokalizációban sajátosan a határnevekre vonatkozóan.

Az azonosítás (identifikáció) a határnevekre (és általában a földrajzi nevek) vonatkoztatva a névnek a tájjal való szoros kapcsolatát [8], a névnek a táj egy részére való lokalizálását jelenti. Ez a lokalizálás vagy más elnevezéssel egy helyre való alkalmazhatóság [9] teszi éppen egyedivé a földrajzi nevet. A névnek a közösség névkincsében való egyedi léte teszi alkalmassá a tájékozódásra. Természetesen más közösségben egymástól elszigetelten, szűk körben többfelé is teljesítheti ezt a szerepét ugyanaz a név. Ezért fordulhat elő egy név többféle is határnévként. Azonban ugyanaz a név azonos közösség számára más (esetleg hasonló jellegű) vidék jelölésére csak megkülönböztető elemmel, differenciáció útján válik alkalmassá. Az általánosan ismert településnevek ezzel szemben ma (amidőn távoli vidékek lakossága is sűrűn érintkezik) nem fordulhatnak elő többször is azonos alakban, hiszen ezáltal a tájékozódásra alkalmatlanok volnának. Ezt kerüljük el a név differenciációja útján, de a közelben lakók szűk köre enélkül is használhatja e neveket (pl. *Kunszentmiklós* — *Szentmiklós*). Ez utóbbiakat nevezem lokális neveknek.

A határnevek nem kis része olyan, amelynek jelentéstartalma van, és ennek a természetete semmiben sem különbözik a köznevekétől, de a jelentés felidézésének intenzitása lehet redukált más csoportoknál (a valóságvonatkozás nélkülieknél), mert a határnevek funkciójának nem ez a szükségszerű meghatározója. A lokalizáció úgy történik, hogy a szó hangsora és a név jelölte terület között a név használói társadalmi közvetítéssel asszociációt teremtenek, és ez lehetővé teszi, hogy a földrajzi egység helyét meghatározzák. Ha a határnévnek megvan a köznévi megfelelője, ebben az esetben csak abban különbözik az alapjául szolgáló köznévtől, hogy funkciója változott: nem jelöli már ebben az új szerepben a hasonlóan tartott fogalmak közös nevét, amely csak beszédhelyzetben individualizálódhat (pl. az asztalok közül az itt levő egyed), hanem a beszédhelyzettől függetlenül is egy hely nevévé válik, és ezzel lokalizál. Lokalizáláskor a korábban szerzett lokalizációs ismereteknek a név ejtésekor való felelevenítése történik. A felidézett jelentéstartalomnak (ha van) valamilyen összefüggésben kell lennie a név funkciójával, ez azonban nem okvetlenül azonos a jelentés köznévi szerepével, amelyet A. SCHAFF szavaival [10] úgy foglalhatunk össze, hogy „az adott szó kimondásakor átélt fogalom”. A határneveket alkotó köznevek jelentésének „átélése” azonban nem ilyen egysíkú, mert a jelentés felidézése itt nem végcélja a szellemi tevékenységnek, hanem csak közbeeső állomás a lokalizálás felé. Ezenkívül a jelentésnek a lokalizálás sajátos céljára való hasznosításán múlik az, hogy a közösség a jelentés teljes átélését vagy csak redukált felidézését igényli-e a lokalizálásra. Általános megfigyelésként előrebocsátom, hogy a földrajzi fogalmat jelölő nevek jelentéstartalmát idézi fel a közösség leginkább teljes értékében a lokalizálás segítése érdekében.

Jelentéssel bíró, földrajzi fogalmat kifejező köznévi alapelem és ugyanolyan meghatározó elem esetén az alapelem jelentéstartalmával határozott, de általános természetű lokalizálást nyújt (pl. egy tó valahol a határban), a meghatározó elem ezzel szemben a részleges lokalizálást biztosítja akkor is, ha az nem földrajzi fogalmat jelöl, hanem például asszociált fogalom megnevezője (*Bikató*, Sz. 16; *Cédulaerdő*, uo. 19). A név használói tudatában a *tó*, *erdő* jelnek megfelelő fogalom teljes mértékben felidéződik, ha ez ma is a jelölt táj sajátja. Ugyanezt észleltem a valóságvonatkozást tartalmazó több azonos jellegű földrajzi objektum esetén használatos egyedivé tevő elemről is (pl. *Nagy-*, *Kis-*, *Kerek-* stb.). A nem földrajzi fogalmat jelölő meghatározó elem kifejezte fogalom (pl. *bika*, *cédula*) felidézésének intenzitása azonban ezzel egyáltalában nem egyenértékű. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a név használói körében csak nagyon ritkán fordul a figyelem ezek különös (más tárgykörű) jelentéstartalma felé, és akkor keresik rá a magyarázatot, illetőleg a névadás indítékát. Egyébként indifferensnek tartják, és ezt az értékelést fejezi ki az általános mentegetőző megjegyzésük: „Így szoktuk mondani”. Ez azt jelenti, hogy a név konvencionális tartalma (pl. *Mennország*) nem irányíthatja a figyelmet a táj valamely részére (pl. a tóra, erdőre) valóságvonatkozás nélküli mivoltában, hanem csak abban a közösségben kialakult, ott helyi ismeretként elsajátított és lokalizált asszociáció (a faluban a mennországnak nevezett hely) támogatja a névnek helyhez kötését. A név egészének vagy alkotóelemének ez az alkalmoszerű, de nem teljesen és okvetlenül tudatosuló jelentéstartalom felidézést nevezhetjük redukálnak. Ez a megállapítás azonban nem azonos az EICHLER említett redukcióval. A redukció azt jelenti, hogy a jelentéstartalom szerepe másodrendű, ezért a fogalomfelidézés ennél a típusnál mellékessé vált, a lokalizálást csak helyi asszociációk ismerete esetén támogatja. Ugyanez vonatkozik az olyan alapelemekre is, amelyeknek már nincsen valóságvonatkozása, mert a táj megváltozott, vagy a névalkotó szó elavult.

Az individualizáció akkor a leghatásosabb, ha a név teljes egészének valóság-vonatkozása nyilvánvaló, a ma érvényes nyelvi jellel is megegyező (*Tó, Ér*); az individualizáció (lokalizáció) ebben az esetben földrajzi adottság következménye azáltal, hogy a falu határában a jelölt tárgy individuum, és így a köznévvvel teljesen azonos nyelvi alakulat is jól lokalizál (*Farkaslik, Z. 37/72*). Ugyanezt állapíthatjuk meg, ha a név helyi tájszó (pl. *Hupolagos, Z. 178/119*). A tájszó ott teljes értékű nyelvi jel, és ezért a mondottak erre a típusra is érvényesek. Ha a meghatározó elemeknek is megvan a valóságvonatkozása, akkor ezek is a jelentéstartalom teljes értékű felidézése útján segítik a lokalizálást. Például a *Nagyszéksóstó, Kisszéksóstó* (Sz. 49, 65) nevek meghatározó elemeinek jelentéstartalma a nagyság fogalmának felidézése útján kizáró jelleggel a fogalmi kör szűkítésével (a nagyot, illetőleg a kisebbet kizárva, nem bármilyen széksóstót idézve) individualizál.

A személynévi eredetű földrajzi nevek lokalizáló erejének is többféle fokozata lehetséges. E szerepének ereje attól függ, hogy a név használója ismeri-e a település határában a név keletkezési korának birtokmegoszlását. Ha a nevet alkotó személynév a név használója számára valóságvonatkozású (ott, ahol a Horváth-család dombos földje van = *Horváthdomb*), akkor a birtokviszonyok területi tagolásáról való ismeret áttételeződik a név lokalizálására, tehát segíti a helyhez rögzítést. Ezt igazolja a gyakran hallható ilyen természetű köznévi helymeghatározás: „Ott, ahol a család földje van” (ill. volt). Ha azonban a személynévi eredetű tag már nem a település mai (vagy hagyományozott) birtokviszonyait tükrözi, akkor a lokalizálás halványabb, mert egyetlen forrása a hangsor és a hely asszociatív kapcsolata, tehát nem támogatja a már eleve adott birtokviszonyok ismerete.

Személynévi eredetű tag köznévvvel is alkothat nevet, és ekkor a két tag lokalizáló sajátsága kombinálódik. Például földrajzi fogalmat jelölő alapelem esetén ez általánosan lokalizál (l. előbb), a személynévi meghatározó elem pedig attól függően nyújt intenzivebb vagy kevésbé intenzív lokalizálást, hogy mennyire van (ill. volt) a birtokviszonyok tekintetében valóságvonatkozása.

A jelentéstartalom nélküli nevek szerepe csupán a lokalizálás, ez olyan formális (és konvencionális) kapcsolat a hangsor és a hely között, mint amilyen a köznevek hangsora és jelentéstartalma között van: egymást felidézik. Ez a kapcsolat direkt, nem áll közte a név fogalmi tartalma (hangsor — hely); ezzel szemben a jelentéstartalmú nevek esetén hangsor — jelentés — hely összefüggéssel kell számolni a név lokalizációja közben, amelyben a jelentés szerepe a már leírt módon befolyásolja a lokalizációt. A lokalizálás intenzitása akkor teljes, ha a név használója biztosan elsajátította a névadás teljes helyi ismeretkörét (névkincsét, azok lokalizálását), mert ebben a csoportban a valóságvonatkozású jelentéstartalom már nem segíti őt. Az asszociációs nevekkel (tehát a valóságvonatkozás nélküli asszociációkkal) kapcsolatban ezzel szemben az a megfigyelésem, hogy ezek helyhez kötése könnyebb szellemi munkát igényel, mint a jelentés nélküli nevéké. Ennek az lehet az oka, hogy a hangsor (mint jelentés nélküli elem) kevesebb szállal kapcsolódik valamely földrajzi alakulathoz, mint a jelentéstartalmat is hordozó hangsor, még akkor is, ha az nem valóságvonatkozású. Az asszociatív jelentéstartalom használata egyben azt is jelenti, hogy a nyelv rendszeréből való ismert nyelvi alakulat felidézése könnyebb, jelentéstartalma (pl. *Szuszogó Makón*) pedig a már meglévő hangsor-jentéstartalom asszociáción felül a jelölt területhez is e két szál erőteljesebben kapcsolódik, mintha a jelentés hiányozna. Ugyanezt tapasztalhattam azoknál a valóságvonatkozás nélküli neveknél is, amelyek a jelölt terület régi állapotának köznévi megnevezései, tehát valóságvonatkozásuk már csak történeti (pl. *Kákás*, régi nádas, ma szántó, Makón). Ha a jelentéstartalomnak nincsen is valóságvonat-

kozása, az mégis támogatja a lokalizálást azzal, hogy abban a területi egységben és közösségben egyedi jelentéstartalom kapcsolódik a táj valamely részéhez.

2. A köznevek és a határnevek vizsgálatát kiterjeszthetjük a név jelentéstartalmának és a jelölt táj viszonyának egybevetésére is. Ez a munka gyakorlati szempontból is fontos, hiszen a gyűjtés során olykor azt tapasztaljuk, hogy a név jelentéstartalma a jelölt táj sajátosságainak pontos jelölője, vagyis a név jelentéstartalma és a jelölt táj között levő szoros kapcsolat nyilvánvalóan megállapítható, és ezért kétségünk támadhat, hogy valamely megnevezés földrajzi névnek [tekinthető-e, vagy csak köznévi megjelölés. Ilyenek például a *Homok*, *Feketesél*, *Görbeér*-féle nevek, amelyek homokos területet, a fekete (nem homokos) földek szélét, illetőleg egy görbe vízeret jelölnek. E neveket alkotó köznevek ugyanis általánosításra alkalmas természetüknél fogva ugyanabban a közösségben más hasonló helyet is jelölhetnek, mert nincs okvetlenül csak egy helyre érvényes, identifikáló, egyedi jellegű tartalmuk, amely őket tulajdonnévvé tenné [11]. Azonban az említett és a köznevekkel teljesen azonos jellegű nevek is alkalmasak a tájékozódásra, mert a közösség névkincsében való egyedüli léte teszi őket erre alkalmassá. Természetesen más közösségben egymástól elszigetelten, szűk körben többfelé is teljesítheti ezt a szerepét ugyanaz a név.

Mindezek alapján érdemesnek tartom egy olyan részletes tipológiai sor összeállítását, amely azon alapul, hogy a név és a jelölt táj jellegzetessége között van-e összefüggés, és ez milyen természetű [12]. E tipológiai sor elejére helyezem azokat a neveket, amelyek a köznévi megjelöléssel azonos természetűek, a végére a „tisza” tulajdonnevek, tehát a jelentés nélküli nevek csoportja kerül, amelyek funkciója csupán a lokalizálás. E két szélső fokozat között sok átmeneti típus különíthető el, és ezek részletezőbb tipizálását kísérem meg itt abból kiindulva, hogy a név köznévi elemei milyen mértékben tartalmaznak valóságvonatkozást. Meg kell azonban jegyeznem, hogy erre a jelölt területeknek a gyűjteményekben található jellemzése nem mindig elegendő, a táj részletes ismerete szükséges hozzá. Ezért gyakrabban saját gyűjteményeimet használtam, és tájismeretem segített e munkában.

A sokféle átmeneti típust ismerve nehezen értjük meg B. A. SZEREBRENNYIKOVNAK azt a megállapítását, hogy mihelyt egy szó lakott helység, folyó stb. nevévé vált, azonnal tulajdonnévvé is változik, (és) elszigetelődik az egyéb nyelvi anyagtól [13]. A nevek keletkezésük idejében nem viselkedhettek másképpen, mint a felhozott határnevek, és egyes csoportjainak a köznevekhez való kapcsolata a legszorosabb.

Az elmondottak alapján a következő névtípusokat különíthettem el a név jelentéstartalma és a jelölt táj viszonya alapján:

a) *Beszédhelyzetben individualizáló nevek*. Ide azok a nevek sorolhatók, amelyek jelentéstartalma egy adott közösségben nem csak egyetlen földrajzi egység jellemzője, és ezért csak egy meghatározott helyről folyó beszédhelyzetben individualizáló. Ilyennek tartom például a Tisza mentén gyakori *Töltés*, *Töltésoldal*-féle megjelöléseket vagy az *Artér* nevet, amelyeknek szűk körben teljes értékű identifikáló szerepük van, individualizáló értékük határozott bizonyos beszédhelyzetben, amidőn meghatározott település határáról van szó. A folyók menti töltés vagy artér széles körben ismert ugyan, mégis a beszédhelyzet teremti meg azt a sajátos funkciót, hogy valamely falu közösségében és beszédhelyzetében, amikor a határról van szó, akkor a „töltésoldalban kaszáltam”-féle mondatokban a falu határában eső töltésszakasznak külön egyéni neveként értékelhetjük. Kétségtelen azonban, hogy az individualizációt gátolhatja esetleg az a körülmény, hogy a beszélők tudatában aktivizálódhat a nevek latens általánosító értéke is (az egész Tisza

vonalaán van töltés stb.). Mindezek alapján a *Ártért* típusú elnevezéseket tekintem a köznév és a földrajzi név határán levő megjelöléseknek. Erre a típusra találó ST. ROSPOND-nak *nulla toponímia* megjelölése [14]. E típus megnevezésére a mondatok alapján a beszédhelyzetben individualizáló név terminust javasolom.

b) *Helyi individualizációk*. Sokkal könnyebben értékelhető névnek az a típus, amely az élő köznevekkel azonos jellegű nyelvi alakulat, valóságvonatkozása is teljes, mert a táj valamely sajátosságának jelölője. Mégis abban különbözik az előző típustól, hogy individualizáló ereje erősebb, mert a környéken hasonló karakterisztikumú tájrész nem található. E típus jó példája a Szegedtől ÉNy-ra Zsombó és Szatymaz között fekvő szikes, terméketlen *Vakszék* nevű terület. Gyűjtéskor, 1954-ben azt állapíthattam meg, hogy a környező lakosság egy része északabbra, Makraszék táján is e néven tart számon egy hasonló szikes területet. A második *Vakszék*-et azonban csak kevesen ismerik, ezért a közösség zömének tudatában semmi sem zavarja a név egyedi jellegét. Egy más példával olyan individualizációt mutatok be, amelyet nem zavar más hasonló vidék ismerete. A tápai határban egy feltöretlen legelő neve: *Gyöp*. Ezzel teljesen azonos az efféle füves legelők köznévi megjelölése is, mégis individualizál, és ezzel egyben lokalizál is a hangsor, mert egyetlen ilyen földrajzi alakulat a környéken, ezért a név használói e hangsor hallatára nem asszociálnak más helyet. A közszőként is előforduló nevek (nevezhetjük homonímiáknak) név voltát a mondatba való beillesztés módja is biztosítja olykor: „*Gyöpön* található jó sárga föld” — „A *gyöpön*, a töltés mentén kiégett már a fű”. Egy más hasonló példánk a *Sóstó* név, amely Makó határában egy szikes tavat jelöl. A név jelentéstartalma könnyen tudatosult kérdésemre, és ezt így állapították meg: „A Sóstónak sós (sziksós) vize van”. A közeli környéken nincsen hasonló földrajzi alakulat (de a távolabbi Alföldön gyakori), ezért a név a maga szűk körében teljesen betölti a tulajdonnév szerepét. Ez okból ezek tulajdonnév voltában nem kételkedhetünk, bár alaki tekintetben határt vonni nem tudunk az efféle szavak és nevek között. Ha e típusba tartozó neveket e szűk körön kívül is használják, akkor megkülönböztető (egyedivé tevő) jelző — ahogy a névtudományban mondjuk — meghatározó elem hozzátétele szükséges [15]. Ezért nevezi például a Tápé és Dál (Makó) környéki lakosság a határban levő vizet csak *ÉR* néven, de távolabb (Szegeden, illetőleg Makón) *Tápaiér*, *Dáliér* a neve. A mondatok alapján e fejezetben tárgyalt típus megnevezésére a *helyi individualizációs név* terminust ajánlom.

c) *Részleges valóságvonatkozású nevek*. Neveink egy csoportja csak részben tartalmaz valóságvonatkozást. Az ide sorolható neveknek több csoportja különül el.

α) *Asszociációs meghatározó elemek*. Így nevezem azokat a több tagból álló neveket, amelyeknek egyik tagja a terület köznévi jellegű megnevezése, a meghatározó elem viszont olyan természetű, amely jelentéstartalmánál fogva tartósan asszociálódott a területhez. Az asszociáció tartalma lehet valamely esemény, amelyet a közösség hagyományként ma is fenntart, vagy más természetű tartalom. Ilyen nevek: *Gyilkostó*, amelynek alapeleme valóságvonatkozású, meghatározó eleme viszont vált a név részévé, mert a tóba sokan belefúadtak; *Kunföldhát* (*Kunféhát* elhomályosult alakban is) egy háts terület Szeged vidékén, ahol a hagyomány szerint nagy csata volt a kunokkal.

β) *Elhomályosult valóságvonatkozású meghatározó elemek*. Külön csoportba sorolom azokat a neveket, amelyeknek alapeleme valóságot ábrázol, meghatározó elemének jelentéstartalma szintén eleven, de valóságvonatkozása csak történeti. A szegedi *Fehértó* nevének csak az alapeleme tartalmaz valóságvonatkozást, a *Fehér*-meghatározó elem pedig — bár jelentéstartalma ismert — csak elkülönítő szerepű, mert a név használóiiban már nem tudatosul, hogy a tó sziksós környékének régi

szemlélete a névadás alapja. Ide sorolhatók azok a nevek is, amelyek meghatározó eleme a terület régi gazdasági viszonyait, egykori állapotát jelölik ma is eleven köznévvvel. *Kenderföld* nevünk (Makó határában) meghatározó elemének jelentéstartalmát könnyen felidézük, de ennek nincs valóságvonatkozása, mert a terület ma szántóföld. *Szárászér* (Földeák határában) régi nevünk ma szabályozott vizesárkot nevez meg, a *Tökhalom* előtagja meg csak találgatás útján világosodik meg a név használói számára. Bizonyos tekintetben ide sorolhatók a nem valódi birtoklást jelölő neveink közül azok, amelyeknek meghatározó eleme ma is ismert személynév (*Jakabfenék*, *Baranyihajlás* Makón).

γ) *Kihalt meghatározó elemű nevek*. Az ide tartozó nevek meghatározó eleme köznévi értelemben jelentés nélküli, az alapelem jelentéstartalma azonban a valóságra utal. A meghatározó elem lehet kihalt köznévi (*Biberészát*, *Gyűrűsere*), de olyan személynévi eredetű tag is állhat e helyen, amelynek személynévi funkciója abban a közösségben nincsen (*Gencshát*, *Porgányszél*, *Goszpodihajlás*, a maroslelei, makói határában). Némiképpen azonosíthatók velük a *Belsőhajdova*, *Kismakó*-féle nevek, amelyek azonban nemcsak az elemek sorrendje tekintetében térnek el, hanem abban is, hogy a jelentéstartalmú tag szerepe merőben más. Alapelemük szerint pedig a „tisza” nevek csoportjába kívánkoznak.

d) *Asszociációs nevek*. E nevek jellemzője, hogy jelölő szerepük eleven, de nem a föld sajátságát jelölik, nincsen tehát bennük egyáltalában (egyetlen elemükben sem) valóságra való utalás a mai névhasználók számára. A nevek nagy száma sorolható ide, és részletesebb elemzésük alapján két csoportra oszthatók. Egyeseknek régen volt valóságváltozása (ebben a „Kihalt meghatározó elemű nevek” egyik tagjával azonos értékűek), de a táj változása folytán ez elhomályosult. Ilyenek a *Csókás*, *Prücskös*, *Ingó*, *Ökörscsapás*, *Nagygóré* (ma nincs épület a területén), *Sovány*, *Sömlýék*, *Rákos*-féle szántóföldet jelölő nevek. Más észük névadása nem a táj sajátságán alapul, hanem más indítékú, mint az asszociációs *Lúdvár*, valamint a *Tyukól*, *Vaskapu*, *Tetőhogyös*-féle nevek a makói tájon.

e) „Tiszta” tulajdonnevek. E neveknek nincs köznévi értelemben jelölő funkciójuk, hanem „tisza” tulajdonnevek, tehát csak azonosítások a táj valamely részével, mert nincsen jelentéstartalmuk a beszélők számára. Leginkább olyan személynévi eredetű nevek sorolhatók ide, amelyek személynévként ma már nem élnek: *Gajdos*, *Gacsiba*, *Kingéc*, *Mikócsa*; továbbá kihalt köznevekből alakult földrajzi nevek is jelentés nélküliek: *Lúcs*. Egyeseknél eleven képző van az elavult szón: *Biberés*, *Gyűrűs*; mások idegen köznévből származnak, azért nincs köznévi jelentéstartalmuk: *Csaj*, *Dál* Makó környékén.

Ezeket a főcsoportokat lehetett elkülöníteni, de mellettük több átmeneti kategória is lehetséges, amelyeket az egyes csoportok közé sorolhatnánk. Az újabb gyűjtemények feldolgozásakor érdemes erre is tekintettel lenni.

3. Az „igazi” földrajzi nevek kritériumának szokták tartani, hogy alakjuk zárt, az egész nyelvközösség azonos alakban használja őket (*Makó*). Ha azonban határneveink gyűjteményeit tanulmányozzuk, akkor nagyon változatos kép tárul elénk. Nem kevés azoknak a neveknek a száma, amelyek alaki tekintetben a köznevektől semmiben sem különböznek, ugyanazt a helyet több név is jelölheti, mások laza szerkezetűek, több változatban is élnek a közösségben. De a határnevek között sem ritka az olyan név, amelynek zárt alakja van. A határneveknek ez az alaki sokfélesége fejlődés eredménye.

A. W. MÄNCZAK általában a nyelvi elemek változásáról megállapítja [16]: „Je seltener ein Sprachelement gebraucht wird, desto schneller ist meistens seine

Entwicklung". Ez a megállapítás a földrajzi nevek alaki fejlődésére is érvényes. A földrajzi nevek megmerevedése, alakjuk állandósulása függ használati értéküktől, mert minél szélesebb körben használnak valamely földrajzi nevet (városnevet, nagy folyók neveit stb.), annál gyorsabban kövesedik meg; tehát a kövesedés egyenes arányban van használatának gyakoriságával. Ebből következik, hogy a csak szűk körben használt nevek alakja csak lassan válik zárt alakulattá. A neveknek a megkövesedés felé haladó mozgását O. LEYS fónikus mozgékonyaságnak nevezi [17], ez azonban felfogásom szerint nemcsak alaki változásban nyilvánul meg, hanem a nevek alapjául szolgáló szemlélet egységesülésében is, amelynek hiányában több név is jelölheti ugyanazt a földrajzi alakulatot (l. később).

CSÁNKI és GYÖRFFY munkáinak [18] olvasása közben sok példát találunk arra, hogy a mai zárt alakú településneveink helyett az oklevelekben gyakran még több nevet találunk, vagy egy név esetén számos változatban élnek. Ezt fejtette ki SZABÓ ISTVÁN [19], és művében arról ír, hogy településeinknek a X—XV. században nincsen állandó alakú neve, és két név is jelölheti ugyanazt a falut. Erre a jelenségre a vagylagos falunév terminust használja. SÍPOS ISTVÁN Mihályi határneveiről állapította meg [20], hogy régi alakjuk mindig hosszabb a mainál, néha mondatforma, és ezek egytagú nevekkel egyszerűsödnek fejlődésük folyamán. E megfigyelések és megállapítások készítetnek arra, hogy a határneveknek ezt az alaki sokféleségét gazdagabb anyagon és több vidékről származó gyűjtemény alapján részletesen megvizsgáljam, típusait számba vegyem. A típusokba való besoroláshoz azonban bizonyos elméleti megfontolásra van szükségünk.

A határnevek eredetileg a táj valamely részének köznévi megjelölései voltak, tehát primér funkciójukban a föld valamely tulajdonságát vagy birtoklását jelölték. E névvé válás folyamatában ezeknek a nyelvi alakulatoknak a jelölő szerepe mindinkább háttérbe szorult, és az identifikálás vált másodlagos (de szinte egyetlen) funkciójukká, amint ezt láthattuk. A nevek alaki fejlődésében is ezt a funkcióváltást kell figyelembe vennünk, mert a másodlagos funkciónak uralkodóvá válása határozza meg az alaki „mozgást”. A funkcióváltás következtében a szó hangalakja eltérhet a konvencionálisól, hiszen bármilyen hangalak lokalizálhat, sőt a konvencionálisól eltérő hangalaknak egyetlen fő funkciója a lokalizálás lesz. A funkcióváltás után (szóból névvé) neveink alakjának már nem meghatározói a homonim köznevek, hanem külön úton fejlődhetnek tovább. A fejlődés iránya a névközületté válás, és határneveink a köznévi jellegű megnevezésektől a névközületig változatos skálát képviselnek annak nyomaként, hogy a fejlődés különböző fokozataiban vannak. Az „igazi” nevek kétségtelenül a névközületek, és ezek fejlődés következtében keletkeznek a gyakori használatban. A névközületté válás hosszú folyamat, és a hozzá vezető úton három fontos lépcsőfoknak tartom a névpárokot, a laza szerkezetű nevet és a névváltozatokat, amelyek még nem jutottak el az alaki zártságig. Ezek a névtípusok a zalai és az erdélyi gyűjteményekből kerültek elő nagy számban, tehát a nyelvterület széleiről, nyelvi tekintetben konzervatív vidékekről, ezért jogosan gondolhatunk arra, hogy a névközületet megelőző fejlődési fokok. Erre bizonyítéknak tekinthető az is, hogy a történeti nevek között igen nagy számban találhatók névpárok, laza szerkezetűek és névváltozatok; ezek száma azonban a későbbi adatokban mindinkább fogy, és a névközületek válnak uralkodóvá. A nevek alakjának ez az állandó mozgása, változása, fejlődése nem egysíkú — mint bármely más nyelvi változásé sem az —, hanem a maga bonyolultságában, egybefonódottságában megy végbe. A kiháló régi mellett a keletkező újat is tartalmazza egyidőben. A nevek állományában a régi formák (zárttság nélküliek) és az újak (névközületek) egyidejű megléte teszi olyan változatosá határneveinket.

Mindezeket figyelembe véve gyűjteményeink határnevei alakjuk szerint több csoportra különülnek, amelyek fejlődési fokoknak tekinthetők, de e fokozatok bemutatásával nem állítom, hogy mindegyik név átmegy e fejlődési fokozatokon.

A. Többnevűség

I. Névpárok

1. Elemismétlés nélküli névpárok

Gyűjteményeinkben gyakran találunk arra példát, hogy valamely terület két (esetleg több) névvel jelölnek. Ezeket nevezzük névpároknak. A névpárokat gyakran az egész közösség ismeri, de a közösség más-más rétegei is használhatják e változatokat. A többnevűség oka abban van, hogy ezen a fejlődési fokon még nem emelkedett ki a megnevezettnak egyetlen olyan sajátága, amely uralkodóvá válva egyetlen szociális érvényű név alapját képezhette volna. E névpárok gyakran egymástól teljesen különböző nyelvi alakulatok, egyik elemük sem ismétlődik; ezeket nevezem elemismétlés nélküli névpároknak. Ilyen például Zala megyében a *Pajtahel — Égét-főd* (Z. 246/87) névpár, amelynek tagjai más-más névadási indítékon alapulnak (épitmény — esemény); azonos jellegű névpár a *Körtéles — Tó-mellék* (Z. 82/36), vagy a *Gátájja — Kéviszkösz* névpár, amely az erdélyi Csomafáján egy malomárok és a Borsaipatak között jelöl egy szántót (Bors. 65). A *Sásos és Sáros* névpár (Z. 259/86) egyaránt egy gödrös szántót jelöl, de a névadás alapja mindegyiknél más. Külön alcsoportot alkotnak azok a névpárok, amelyek annak következtében keletkeztek, hogy valamely egyetlen névvel jelölt terület névadási alapján (főleg művelésében, birtoklásában) változás történt, és ennek következtében egy új név keletkezett a régi mellé. Ilyenek például *Vágás — Fenyves* (Z. 228/67), *Sárkán Telke — Gelling Szállása* (1728, Sz. 78). Ezek jellege más, mert a névpár a változás regisztrálója, és egyik tagjának uralkodóvá válása a régi és az új küzdelmének következményeként valósul meg. Ezért csak az előbbi típust tartom az egységes szemlélet hiánya folytán keletkezett névpárnak, amely e szemlélet kialakulása után szűnik meg. Az első csoport elnevezésére a *szinkron névpár* terminust ajánlom, az utóbbira viszont a *diakron névpár* elnevezést vélem alkalmasnak.

2. Elemismétlő névpárok

A névpároknak azt a típusát nevezem így, amelynek tagjaiban egy közös elem van. Ezt nem tartom csupán formai különbségnek, mert az egynevűség felé haladó úton magasabb fokon levőnek minősítem e neveket. Az ismétlődő elemek annak a jelei, hogy a nevet fenntartó közösségben már részben egységesült a névadás alapját alkotó szemlélet, ez az egységesülés azonban még nem határozza meg a név teljes alakját: a meghatározó elemek nem azonosak leggyakrabban, de az alap-elemek különbözősége is van elég példánk. Kalotaszegen egy szőlő nevei: *Urak szőlője — Kocsisok szőlője* (Kal. 237); egy szántó nevei: *Pujkakérttető — Pujkakérdombja* (Kal. 173). Zala megyei példák: *Fűsz-kuti-erdő — Fisz-kuti-domb* (Z. 93/39); *Kánya-hégy — Kánya-háza* (Z. 62/29). Makói régebbi adat, 1864: „*tömpösi* vagyis *kesken hegybe*”. Ebből a típusból sokat találunk a Zala megyei gyűjteményben a Borsavölgy névanyagában, de másutt sem ismeretlenek e névpárok. Az ide tartozó nevek közül elkülöníthető az az elég gyakori típus, amelyben a nem ismétlődő

elemek azonos fogalom kifejezői, de szinoním különbség van a felhasznált szókincsben: *Jägerlakás — Erdőslakás* (Z. 195/46), *Homokos-lik — Homokozsgödör* (Z. 166/48), *Iratóház — Cédulaház* (Z. 230/88), *Piros-akó — Vörös-akó* (Z. 232/109). Az elemisméltó névpár típusa fontos lépést jelent a névközületté válás kialakulásában, ezért másutt számbavettem az összes változatait (SzTF. Tud. Köz. 1968, 1969, 65—74).

B. Egyneűség

I. Névváltozatok

Az egységes szemlélet kialakulása után a közösség egyetlen névvel jelöli ugyan a táj valamely részét, de a fejlődés még nem jutott el arra a fokra, hogy neveink névközületté váltak volna, tehát még különféle változatokban élnek. Ezek közül a legfontosabbakat mutatjuk be.

1. *Hosszú—rövid névváltozatok.* Valamely terület megnevezésére egy teljesebb és egy rövidebb alak él gyakran egymás mellett egyidőben: *Péterlaka — Laka* (Sz. 7); *Székijaji út — Székijóji* (Kal. 98); *Kötél föld — Kötél* (SÍPOS: Bárczi—Emlk. 328), *Asó-patak — Patak* (Z. 83/32); *Cigánydomb — Cigánydombi föld* (Kal. 166). Ezek egy része fejlődése folyamán rövidült meg. Élő és történeti neveink egybevetése útján sok példát találunk e típusra, 1329: *Zeermonostora*, 1330: *Zeer*, de előzőleg is *Zerr* (pl. 1233). Más példákön a teljesebb alak gyarapodás következménye, 1427: *Meleg*, 1460: *Meleghegh* (Csánki I, 141). A határnevek hangtete leginkább differenciáció útján gyarapodhat (22), és egymás mellett élhet a közösség ajkán a hosszú és a rövid alak. Határneveink között azonban sok olyan hosszú—rövid változat él egymás mellett, amelyeknek alakbeli különbsége a pillanatnyi megformálás különbségén alapul csupán: *Gazdagik körösztyi — Gazdag Jancsi körösztyi* (Z. 190/94). A név használóinak önkényes megformálásán múlik a két alakváltozat, és erre azért van lehetőség, mert a nevek használói tudatában nem közületként élnek e nevek. Ez a köznévi nyelvi realizációval azonos természetű jelenség, de a megformálás lehetősége nem mozoghat olyan tág határok között. Főleg az erdélyi és a zalai vidékről közöltek nagy számban ún. laza szerkezetű határneveket, amelyek zárt alakosság nélküli nyelvi megformáltságúak [23]. A laza szerkezetű nevek fejlődésük folyamán a gyakori használatban megrövidülhetnek, és alakilag megmerevedhetnek. Ennek a folyamatnak a bemutatására természetesen valamely név történeti alakjait állítom egymás mellé. A kalotaszegi Bánffyhunvad határában egy terület neve a XVIII. század elején *Bikaj felé való forduló* (22), 1831-ben e hely neve már *Bikali forduló* (25); ugyanott más példa e rövidülési folyamatra, 1756: *Csorgónál való Völgyben* (Kal. 130) — 1763: *Csorgónál a Völgyben* (uo.). A rövidebb és hosszabb (lazább) név olykor együtt is meglehet egy ideig. Erre csak kevés példa van; ilyennek vélem e változatokat: *Bük-főli-sürü — Bük föl* (Z. 70/53); *Berék alla — Berék* (Z. 90/106); *Berek alatt — Berekaj* (Kal. 326).

2. *Ingadozó alakú nevek.* A fejlődés magasabb szintjén egységes a névadás indítéka valamint a felhasznált szókincs és a nyelvi megformáltság, de még alak ingadozás a közösség névhasználatának jellemzője. Az alak ingadozásnak igen sok megjelenési formája van, és ezek olyan sokrétűek, hogy rendszerbe sem foghatók. A bemutatott példáim nagyobb része Makó környékéről való [24]. Leggyakoribbak a jelölt és jelöletlen összetételek: *Vitahalom — Vitahalma*; *Küüttya — Küüt* (Kal. 326). Ezek előtagja lehet köznévi és személynévi eredetű egyaránt. Köznévi eredetű előtagú: *Dálegyház — Dálegyháza*, *Eperjeshát — Eperjeshátja*. *Sze-*

mélynévi eredetű előtagú: *Cirokméhes* — *Cirokméhese*; *Mámaér* — *Mámaere*, *Szabó András-sziget* — *Szabó András szigetje*. E két változat közül a jelölt összetétel a régebbi, és emellé keletkezett a tagok szorosabbra zárulása útján a jelöletlen összetétel. A köznévi előtagúak jelölt összetétele azonban gyakran egy meglévő jelöletlenségből keletkezett: (*Dálegyház* — *Dálegyháza*) bizonyára a személynévi előtagúak analogiájára. A településneveknek ilyen változatai ma már általában nincsenek, de mint különlegességet említem meg, hogy a Szegedtől Ny-ra fekvő *Mórahalom* község nevének a helybeliek ajkán van *Mórahalma* változata; ez leginkább az összefüggő beszédben hallható (pl. *Mórahalmára* megyek). A település 1950-ben alakult a környező tanyavilágból, és a központi dűlő nevét vette fel. A jelölt vagy jelöletlen összetétel gyakran *-i* képzős származékkal él együtt. Ilyenek *Biberésfok* — *Biberésifok*, *Mikócsahalom* — *Mikócsaihalom*, *Lelesikja* — *Lelesik*, *Leletava* — *Leleitó*. Ha változatként a *föld*, *dűlő* alapelemmel bővülnek a nevek, akkor is képzővel simulhatnak az új taghoz: *Kétútköszti* — *Kétútközi födek* (Kal. 326). *Kerek-tó* — *Kerek-tóji-dűllő* (Z. 79/90), de képző nélkülire is van példa: *Tökös* — *Tökös-dűllő* (Z. 89/55). Képzős és képző nélküli változat élt együtt a régi *Kisfalu* (1337) — *Kisfalud* (u. akkor) és az újabb *Zugolyierdő* — *Zugolyierdőcske* nevekben. A személynévi eredetű tagok alakja sem állandó, mert a hivatalos alakokkal becenevek váltakozhatnak: *Nagy-istvánhalom* — *Nagypistahalom*. Ez a legjobb bizonyítéka annak, hogy a személynévi tag eleven. A régi *hajlat* főnevet a *hajlás* váltotta fel neveinkben, mert e szó *-at* képzős származéka elavult, helyébe az új képzős származék lépett, de a két változat hosszabb ideig együtt is élt: *Nagyhajlati sziget* — *Nagyhajlasi sziget*; *Csipkésihajlat* — *Csipkésihajlás*. Itt említjük meg azt a lexikai jelenséget, hogy ha egy fogalom jelölésére új közszó terjed el, akkor gyakran a határnevekre is kihat ez a változás, mert nem szigetelődnek el teljesen a köznevektől. Ebben az esetben a régi és az új nyelvi forma egymás mellett élhet egy ideig. A szőlőskertet a *-szőlő* alapelemű nevekkel jelölték: *Bánomiszőlő*. A XVIII. században terjed el Makón a *hegy szó* a szőlők jelölésére, de mellette továbbél a régi alapelem is változatként: *Bánomhegy*. A régi *korcsma* szót kb. 1800-tól váltja fel itt neveinkben a divatos *csárda* szó, de mindkét alak továbbra is megmarad: *Kaparásikorcsma* — *Kaparásicsárda*, *Rétikorcsma* — *Réticsárda*. Egyes gyűjteményekben arra is van példánk, hogy a nevek tagjainak sorrendje nem állandó: *Alsó-nyires* — *Nyires-alsó* (Z. 80/56). A névutós neveknek a lokatuszi és a lativuszi iránynak megfelelően (az ablativuszira nincsen példám, de lehet) változnak a ragjai: *Dombok megett* — *Dombok megé* (Kal. 281), máskor egyik alakjukban megmerevedhetek: *Szöllőkhátamegett* (Kal. 293).

Ezeket felül is nagyon sok változat lehetséges, de ezek bemutatását itt mellőzzük. Megjegyzem, hogy a nyelvjárások sorvadása következtében egymás mellett élő nyelvjárási és köznyelvi változatok (pl. *Újhegy* — *Újhögy*) névtani tekintetben szintén annak a következménye, hogy a nevek alakja nem zárt legalábbis abban a közösségben, amely ezeket használja. Ilyen kisebb közösségben az általánosan ismert neveknek is élnek (nyelvjárási — köznyelvi vagy régi — új) változatai (*Maros* — *Marus*; *Szeged* — *Szöged*). Ez utóbbiakat figyelmen kívül hagyva ezen az egységesülési fokon a nem hivatalos nevek, a nép névkincsének az a része van, amelyet nem ismernek széles körben, csak egy kisebb közösség (egy település vagy még kisebb egység) a fenntartója.

II. Névkövületek

A következő egységesülési fokozatra jellemző a nevek egyalakúsága. Tehát a nevek hangalakja zárt, nincsenek változatai, csak nyelvjárási és köznyelvi, régi és új alakulatok, változatok találhatók meg szűkebb körben (*Szeged* — *Szöged*;

Földeák — Füldeák). Ezen a fokon a településnevek, nagyobb területek (vizek, hegyek) jelölői vannak, amelyeket széles körben ismernek. Erre az egységesülési fokra jutottak el a telekkönyvben rögzített határrészneveink is, de ezeket jobbra csak a település lakossága ismeri, és egységesült hangalakjukon kívül az is jellemzőjük, hogy azonos az alapelemük, mert a *-dülő* taggal bővültek az utóbbi időben.

JEGYZETEK

- [1] Strukturelle Versuche in der Onomastik. Slavica Pragensia VIII, 155.
 [2] MNyR. I, 174.
 [3] A tulajdonnév jelentéstanához. Pais-Emlk. 191.
 [4] VoprJaz. 1962. 6, 8.
 [5] GOMBÓCZ ZOLTÁN, Jelentéstan. Pécs, 1926, 45 kk.
 [6] Általános nyelvészeti tanulmányok I, 51.
 [7] i. m. 154.
 [8] Vö. J. SCHNETZ, Flurnamenkunde 36.
 [9] J. KURŸLOVICZ, La position linguistique du nom propre: Onomastica 2 (1956), 1—14.
 [10] Bevezetés a szemantikába 218.
 [11] MNyR. I, 173.
 [12] Egy ilyen vázlatomat I. SzTF. Tud. Közl. 1962, 33—36.
 [13] VoprJaz. 1959. 6, 36.
 [14] Klaszifikacjy strukturalno-gramaticzna slowianskich mazw geograficznych. Wrocław 1957, 56.
 [15] Vö. A. DAUZAT, Les noms des lieux 203; LÖRINCZE LAJOS, FöldÉl. 8.
 [16] Onomastik und Strukturalismus. BzN. 3 (1968), 1. füz. 55.
 [17] BzN. 1/1966, 119.
 [18] CSÁNKI DEZSÖ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I—II, V. Bp. 1890—1913; VI—VIII, IX. GYÖRFFY GYÖRGY, Az Árpádkori Magyarország történelmi földrajza. I. Bp. 1963.
 [19] A falurendszer kialakulása Magyarországon 135.
 [20] NyelvtudÉrt. 40, 327—9.
 [21] GYÖRFFY i. m. I, 905; INCZEFI, Sövényháza.
 [22] Vö. INCZEFI GÉZA: MNy. LXI, 75—80.
 [23] Uő.: NMy. LXIII, 64—71.
 [24] Vö. uő.: a SzTF. Tud. Közl. 1964, 149—160.
 Forrásrövidítések:
 Z. = Zala megye földrajzi nevei. Kiadja Zala megye tanácsának végrehajtó bizottsága. Zalaegerszeg, 1964.
 Kal. = SZABÓ T. ATTILA, Kalotaszeg helynevei I. Adatok. ETI. Kolozsvár, 1942.
 Sz. = INCZEFI GÉZA Szeged környékének földrajzi nevei: NytdÉrt. 22.
 Bors. = SZABÓ T. ATTILA - GERGELY BÉLA, A kolozsmegyei Borsavölgy helynevei Kolozsvár, 1945.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ТОПОНИМОВ И НАРИЦАТЕЛЬНЫХ ИМЁН

Г. Инцефи

Много исследований посвящено вопросам взаимоотношения собственных и нарицательных имён, но недостаточно учтены топонимы, стоящие ближе к нарицательным, но всё же подходящие для исследования примеров. Автор сначала рассматривает роль значения топонимов в локализации. По его мнению, при локализации полностью появляется значение, связанное с действительностью, но интенсивность проявления значения имён означающих не географическое понятие ослаблена; эта общественно локализованная ассоциация всё же способствует локализации имени, т. к. индивидуальное содержание значения связывается с какой-нибудь частью территории. Локализирующая сила новых географических имён, происходящих от личных имён, зависит оттого, носитель имени знает ли в окрестностях поселения земельные отношения времени происхождения имени. Автор составляет подробный типологический ряд на основе взаимоотношения, содержания значения

имени и обозначаемой территории, в начале которого можно найти имена, подобные нарицательным именам, индивидуализирующие только в разговорной ситуации, а в конце размещены «чистые» собственные имена без значения. После этого он рассматривает развитие форм топонимов, считая, что они составляют очень разнообразный ряд, некоторые из них тождественны наметаниям нарицательных имён, другие же уже окаменевшие имена. В процессе окаменения он показывает следующие ступени: многоименность (пары имён без повторения элементов и с повторением элементов), одноименность (варианты имён, имена с колеблющейся формой), а в конце развития находятся окаменевшие имена. Всё это он показывает в типологии. Эта одновременность разновидностей форм сделает состав наших топонимов и по форме ярким.

EINIGE FRAGEN DES VERHÄLTNISSES VON FLURNAMEN UND APPELLATIVEN

Von
G. Inczeffi

Mit der Frage des Verhältnisses von Eigennamen und Appellativen haben sich mehrerer Forscher befasst, aber man hat die FLN nicht genügend in Betracht genommen, die aber zu den Appellativen am nächsten stehen, und deshalb zur Untersuchung von Grenzfragen sehr geeignet sind. Der Verfasser untersucht zuerst die Rolle der Bedeutung der FLN in der Lokalisation. Seiner Meinung nach tritt der realbezügliche Bedeutungsinhalt in vollem Masse bei der Lokalisation in Bewusstsein, aber die Intensität der Bedeutungsaktivisierung der nicht geographischen Begriffe bezeichnenden Namen ist nur reduziert; aber diese durch die Gemeinschaft lokalisierte Assoziation unterstützt doch die Lokalisation des Namens, da ja individuelle Bedeutung sich an einen Teil der Flur anknüpft. Die Lokalisationskraft der aus PN stammenden, neueren ON hängt davon ab, ob die Namenbenützer in der Flur der Siedlung die Besitzverhältnisse zur Zeit der Namengebung kennen. Der Verfasser stellt auf Grunde des Verhältnisses der Bedeutung der FLN und der benannten Gebiete eine ausführliche Typologie zusammen, an deren Anfang die den Appellativen gleichartigen, nur in bestimmter Redesituation individualisierenden Namen zu finden sind, ans Ende stellte er aber die bedeutungslosen „reinen“ Eigennamen. Nachher befasst er sich mit der formlichen Entwicklung der FLN, da er der Meinung ist, dass die FLN eine sehr mannigfaltige Skala bilden: einige sind den appellativen Benennungen gleich, andere aber haben schon eine versteinerte Form. Im Verlaufe der Versteinering stellte er folgende Stufen dar: Mehrnamigkeit (Namenpaare ohne und mit Elementwiederholung), Einnamigkeit (Namenvarianten, Namen ohne stabile Form), am Ende der Entwicklung sind Namenversteineringe zu finden.